

Puumaterjalide valmistamisest koduseks otstarbeks.

„Igal asjal oma aeg“ on maksev ka mitmesuguste puumaterjalide valmistamise alal, mida majapidamises vajame. Vanematel põlvedel olid kindlad kuu veeranditega piiratud ajad, millal üks ehk teine ehitus- ehk tarbepuu raiuda tuli. Noore- ja vanakuu kuivast ja pehmest ajast arvati olenevat materjalide vastupidavus ja otstarbekohasus. Uuemal ajal vaadatakse selle peale avarama pilguga, kuigi vanarahva tarkust, mis põhjenes tähelepanekutele looduses, ebausuna lihtsalt üle parda heita ei või, sest mõneski küsimuses on pärastised uurimused näidanud, et rahvausul tõetuum ei puudu, kuigi seda varematal aegadel teadusliselt alati seletada ei saadud. Meil on praegu, näit., hoopis laialisemad teadmised puude elutegevuse üle, mida varemalt täieliseks puhkeajaks loeti, see tähendab sügisest kevadeni, samuti ei saa kuu mõjust meie maakera eluvalduste peale lihtsa eitamisega mööda minna.

Igal puuliigil on erinevad omadused kõvaduse, paenduvuse, raskuse, vastupidavuse ja kestvuse suhtes ja vastavalt nende omadustele tulevad nad tarvitusele ühel ehk teisel alal niihästi tööstuses, kui ka majapidamises.

Kaugemale nägijad ja hoolikad peremehed saavad sellest küsimusest sellel teel üle, et nad elamute ümbruses, koplites, teede ääres ja teistel vastavatel maaaladel mitmest liigist puid istutavad, mis kodukoha ilustamise kõrval tarbepuu tagavaraks on kohati isegi heaks sissetuleku allikaks.

Puuliikide omadused võivad enam-vähem täielikult välja kujuneda teatavatel tingimustel, millede eesotsas seisab vastav kasvuala, puu tervisline olukord ja vanus. Ruumi puudusel tuleb siin kohal üksikasjalisest seletusest loobuda, lühidalt aga võiks selle kohta tähendada, et liig heal ja rammusal maal kasvavad puud pehmeks ja maltsaliseks, mis eriti okaspuude vastupidavust vähendab. Kuigi puu omadused kõlge täielikumad on kasvu lõpul, tulevad puht praktilistel põhjustel paljuid asju noortest puudest valmistada. Kõige suurem tähtsus on aga puu terviselisel seisukorral ja kasvu vigadel, mis puu täieliselt ehk osaliselt tarvituskõlbmatuks teevad. Sageli ettetulevate vigade hulka kuuluvad tüve südame- ja külma lõhed, ringi- ja südame mäda, keerdkasv, kuivad sissekasvanud oksad, haavad ja vigastused ja tüve kõverus, kuigi viimane mõnel juhusel soovitavaks omaduseks osutub mitmesuguste tarbepuude juures. Ülemalnimetatud vigasid ei saa meie parandada ja peame nendega arvestama, kui puud tarbe- ehk ehituspuuna kasutada tahame. On võimalik mõnesuguste väliste tundemärkide järele otsustada, kas puu ühe ehk teise kasvuveega koormatud on ja kui palju temast kasutamisel tarbepuuna loota võib. Nii näitab tüve alumise osa ülemäärane jämedus, mis pudeli kaela taoliselt peenemaks koondub, et tüve alumine osa sees mäda on, taelad ja mõnel juhusel oksa augud tunnistavad mädanikust tüve ülemises osas, külma lõhed, välised vigastused, tüvesse kasvanud kuivad oksad ja keerdkasv on suuremalt osalt silmale nähtavad, südame lõhed aga ilmuvad vanade üleiganenud puude juures alles peale mahaajamist nähtavale. Harjunud kõrv otsustab kasvava puu pihta lüües kõla järele, kas see terve, ehk seest rikutud; esimesel juhusel on kõla hele, teisel umbne ja tume.

Mis on tarvis puumaterjali maharaiumisel tähele panna?

Kõige tervem ja parem puu võib peale maharaiumist tarbe- ja ehituspuuks kõlbmatuks muutuda, kui vastav hoolitsemine ja ümberkäimine puudub. Kõlbmatuks muutumise põhjused on puu pihastumine mitmesuguste seente kaastegevusel, putukad ja kuivamisel tekkivad lõhed.

On teada, et kasvava puu raskusest 30—60% langeb vee arvele. Õhukulvas puus on vett kuni 20% ja alles 2—3 aastase kuivamise järele katuse all väheneb veehulk alla 20%, missugust puud harilikult juba kuivaks loetakse. Kunstlise kuivatamisega saame vee määra veel vähendada kuni täis kuivuseni, kuid tegelikult pole sel tähtsust, sest välisõhuga kokkupuutudes imeb puu enesesse jälle niiskust, mis kuni 15%-ni täiskuiva puu rikkusest välja teeb.

Niiskuse vähenemisega kaotab puu omast kaalust, muutudes sellega tarvituskõlblikumaks, kuid suurema tähtsuse omab puu kuivamine selle läbi, et niiskuse vähenemisega seente arenemise võimalus puus väheneb, sellega ühenduses aga puu kestus suureneb. Peale teatava niiskuse määra on seente arenemiseks veel tarvilik teatav soojuse ja õhumäär.

Et meil tarbe- ja ehituspuid temperatuuri vaheldustele ja õhule kättesaadavad, siis on kestvuse pikendamiseks tarvilik puu kuivatamine. Sellepärast on laialdane arvamine, et raiumise aeg mingit mõju puu kestvuse peale ei avalda, peaasi, et hästi ja otstarbekohaselt saaks puu kuivatatud. Kuivamisega käsikäes käib puu mahu kahanemine. See ei ole mitte ühesugune igas sihis, kuna, näit., pikkuse sihis puu värskest seisukorrast õhukuiva seisukorrasse jõudes, keskmiselt 0,1% võrra kahaneb, sünnib see jämedussihis 3—5% võrra. Kahanemise määr oleneb mitmesugustest põhjustest. Pehmed puud kahanevad üldiselt suuremal määral, kui kõvad, vaigurikkad vähem, kui vaiguvaesed, okaspuudel kahaneb maltspuu osa, kui veerikkam suuremal määral kuivemast lülipuu osast. Lehtpuudel on lülipuu veerikkam, sellega ka kahanemine selles osas suurem. Juure osa kahaneb kõige vähem, sellele järgneb tüve osa, j. n. e. Puuliikidest kahanevad vähesel määral mänd, kuusk, lehis ja jalakas, keskmiselt kask, saar, tamm, vaher ja lepp, rohkesti pärn ja haab. Kuivamisega ühenduses oleva kahanemise tagajärjeks on puu lõhkemine, kumerdumine, kaardumine ja, mida kiiremalt kuivamine sünnib, seda suuremad on vead. Sellepärast võetakse sagedasti juba jala peal seisva puu aeglane kuivatamine ette, et kevadel mäha ajal umbes paari jala kõrgusel maapinnast tüve ümber kämbla laiuselt koor täieliselt kõrvaldatakse, ülevalpool kooritud vööd kistakse koor pikkade ribadena tüve küljest lahti. Et aga tüvesse lõhesid ei tekkiks, jäätakse need lahutatud koore ribad ülemise otsaga tüve külge, köidetakse aga altpoolt paaris kohas lõdvalt tüve ümber, et seda kiirte eest varjata.

Koorest vabastatud tüves ei lõpe elu mitte kiirelt, puu aga kaotab suve jooksul rohkesti oma vee tagavarast, mis lehtede kaudu ära aurab, nii et sarnases kooritud puus sügiseks umbes $\frac{1}{3}$ võrra vähem vett on, kui täiesti toores puus. Tehakse ka seda, et puud lehis maha raiutakse ja sarnases seisukorras, ilma laasimata suveks lamama

jäätakse. Ka siin toimub puu kuivamine aeglaselt, lehtede ja oksade kaudu auramise teel, kuid ei või tähendamata jätta, et sarnaste poolkuivade puude peale kõige rohkem kooremardikaid asub, mida koorimise läbi hävitada tuleb. Kase tüved tulevad nii ühel kui teisel kuivatamise viisil tohukoorest vabastada.

Millal raiuda ehituspuid?

Kõige soodsamaks tarbe- ja ehituspuidu raiumise ajaks loetakse talvekuid, s. t. detsembrist märtsini juba sellepärast, et sel ajal väljavedu hõlbus, kuid osalt ka põhjusel, et selle aja kestel puu rikkimine kut karta pole, sest puuduvad putukad, samuti on seente infektsioon ja lõhkemise hädaoht minimaalsed. Puus leiduv vesi on rikas suhkru- ja munavalge ainetega, mis seentele on heaks toitepinnaks. Kõige kiiremini avaldub seente tegevus end sinistes ja punastes juttides, mis puu välispinnale ja lõhede ümber ilmuvad. Eriti kask on sellepoolest väga hell ja pehkib ruttu, kui ta tohust vabastatud pole.

Tarbe- ja ehituspuid tulevad sooja tulekul tingimata koorida ja välja vedada, kuid et puhtaks kooritud puu kergesti ja sügavalt lõhkeb, tuleb koorimist teatava ettevaatusega toimida. See sünnib n. n. juttumise teel, kus juures koor mitte üleni maha ei võeta, vaid ribadena, millede vahele jäätakse kitsad ribad koorimata. Soovitav on palgi- ehk tarbepakkude otsade ümber koorevöö kõrvaldamata jätta, et otsade juures sügavaid lõhesid ei tekiks. Tarbepakkudel on soovitav koorimist nõnda toimetada, et õhuke mähakoor osaliselt peale jääks, otsad määratakse saviga, pärast, kui puu juba kuivem, värviga, ehk kui nad soojas ruumis seisavad, kleebitakse paberiga üle. Jämedad pakud tulevad kiiremaks kuivamiseks pooleks lõhkuda, selleks otstarbeks lüüakse ka välisele pinnale väikesed laigud.

Kuivamiseks asetatakse tarbe- ja ehituspuid aluste peale, et nad maaga kokku ei puutuks; read tulevad üksteisest lahutada põikpuudega, samuti tuleb reas iga üksiku puu vahele jätta vaba ruum, et õhk igalt poolt vabalt juurde pääseks. Kõige soodsamaks kuivamise kohaks on katusealused, kuhu vihm, lumi ja päike otseteel juurde ei pääse, kuid vastava ruumi puudusel, tuleb teisel teel selle eest muretseda, et puumaterjalid välisõhu otsekohese mõju all ei seisaks. Õhukuivi tarbepuid võib juba asetada püsti mõnes hoone nurgas, kus nad vähem ruumi oma alla võtavad, samuti head hoiukohad on ka katusealused. Umbne kinnine ja niiske ruum mõjub puu peale õige ruttu.

Kõvapuude hulka loetakse tamm, saar, vaher, jalakas, jugapuu ja kadakas, pehmepuude hulka kuuluvad kuusk, mänd, haab, pärn ja paju, kuna nende vahekojal on kask ja must-lepp. Viimane on vees väga kauase kestvusega. Puust on kõige sitkem juurepuu osa, sellele järgneb tüvepuu, kuna kõige rabedam on oksapuu.

Iga aastaga vähenevad metsad ja puu muutub kallimaks ja raskemalt kättesaadavaks. Mida otstarbekohasemalt meie oma puumaterjali valmistame ja kasutame, seda suurem on nende kestvus, seda parem ka kokkuhoid kulude alal.

O. Daniel.